

SKAITYMO KAIP KALBINĖS VEIKLOS ESMINIAI BRUOŽAI

Giedrė Knizikevičiūtė, Aleksandras Velička

Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Saulėtekio al. 11, LT-10223 Vilnius,

el. paštas vvka@vv.vtu.lt

Nors pastaruoju metu apie skaitymo rūšis yra parašyta gana daug metodinių darbų, tačiau skaitymo terminologijos problemų sprendimas reikalauja dar daug tiriamojo darbo. Daugelyje metodinių darbų galima rasti keletą dešimčių skaitymo rūšių pavadinimų. Tokia terminų įvairovė metodiniu požiūriu nėra gera, nes klaidina ir studentus, ir dėstytojus. Metodikos mokslo atstovai nesutaria dėl mokslinės analizės pagrindinio komponento. Autoriai dažnai vartoja įvairius vieno ir to paties dalyko pavadinimus.

Šiuo metu dedama daug pastangų skaitymo rūšių terminijos įvairovei suvokti, nes kiekviena nauja skaitymo rūšių klasifikacija remiasi suformuluotais principais. Pvz., tvirtinama, kad skaitymo rūšys skirstomos, atsižvelgiant į darbo organizavimą, psichologinių procesų ypatumus, sąlygas, lemiančias mokomąją veiklą, skaitymo nuostatas. Straipsnyje bandoma pateikti moksliskai pagrįstą skaitymo rūšių klasifikaciją, išanalizuoti skaitymo rūšis ir esmę.

Reikšminiai žodžiai: skaitymo rūšys, garsusis, tylusis, analitinis, sintetinis skaitymas, teksto sandara ir adekvatus supratimas.

Įvadas

Straipsnyje, remiantis naujausiais kalbų dėstymo metodikos darbais, teoriškai pagrįsta skaitymo rūšių klasifikacija, išanalizuota jų prasminė ir organizacinė struktūra.

Tyrimo metodais pasirinkta mokslinės literatūros studijavimas ir analizė, skaitymo mokymo patirties apibendrinimas, skaitymo proceso kaip kalbinės veiklos rūšies modeliavimas.

Kalbant apie skaitymo rūšis, mūsų nuomone, aktualūs yra darbo procesas ir sąlygos, kuriomis vyksta skaitymas ir nuo kurių jis priklauso. Logikoje skiriamos subordinuotos sąvokos, įeinančios į bendrąją tam tikrų dalykų sąvoką. Subordinuotos ir bendrosios sąvokos santykis žmogaus sąmonėje atspindi realią priklausomybę nuo tikrovės daiktų ir

reiškinių. Visi daiktai, įvardyti kaip subordinuotos sąvokos, taip pat turi bruožų, kurie parodo bendrąsias sąvokas. Jiems taip pat būdingi požymiai, kurie išskiria juos iš kitų bendrosios sąvokos atspindimų dalykų. Taigi skaitymo rūšimis laikytinos proceso realizavimo formos (Mauzienė 1997: 33–40). Tačiau tai komplikuoja skaitymo rūšių klasifikaciją. Todėl, klasifikuodami skaitymo rūšis, laikysimės metodikoje nusistovėjusios tradicijos, t. y. darbo formos ir sąlygų vienovės. Svarbiausias skirstymo kriterijus šioje klasifikacijoje remtųsi pirmiausia skaitymo sistema – garsiuoju ir tyliuoju skaitymu. Komunikacijos požiūriu jie yra skirtingi (Velička 2002: 85–89).

Tiriamąo darbo analizė

Garsusis skaitymas. Ši skaitymo rūšis turi daug reikšmės ne tik mokant užsienio kalbos, bet ir pačiam skaitymo mokymo procesui. Garsusis skaitymas padeda suprasti kalbos garsinę sandarą. Jis įtvirtina gebėjimą skaitymą perkoduoti į garsinius signalus, pateikiamus žodžio, sakinio, teksto lygmeniu. Garsusis skaitymas yra geras būdas skaitovo frazės stereotipui ugdyti.

Nekalbinės aukštosios mokyklos sąlygomis garsiojo skaitymo tekstai gali būti visiškai arba iš dalies adaptuoti, su paaiškinimais – komentarais arba be jų. Atsižvelgiant į skaitymo paskirtį ir darbo formas, garsusis skaitymas gali būti skirstomas į informacinį, treniruotės pobūdžio, kontrolinį, auditorinį ir neauditorinį, individualųjį ir grupinį. Šią klasifikaciją galėtų papildyti kitas skaitymo pobūdis: intensyvumas, nuosaikumas, verstinis, neverstinis, analitinis ir sintetinis skaitymas. Padalijimas priklauso nuo tikslo nuostatos ir užsienio kalbos mokymo metodo. Mūsų nuomone, siekiant didesnio mokymo efektyvumo, tikslinga naudoti įvairius skaitymo būdų ir jų variantų derinius. Mūsų darbo patirtis parodė, kad tik teksto skaitymo rūšių įvairovė garantuoja skaitymo sistemos suvokimą.

Įvairiuose mokymo etapuose skaitymo rūšių variantai turėtų pasiskirstyti diferencijuotai. Pvz., pradiniam mokymo etape labai naudingas yra tekstų skaitymas garsiai su visiškai ar tik iš dalies pašalintais sunkumais: parengtasis skaitymas, auditorinis, individualusis ir chorų, neverstinis, sintetinis, treniruotės pobūdžio skaitymas. Tolesniame etape labai tinka skaityti pasirinktą, iš anksto neparengtą, nesupaprastintą tekstą.

Tylusis skaitymas. Siekiant išmokyti studentus skaityti neapdorotą literatūrą, laikraštį, mokslo populiarinimo straipsnius, yra būtina išugdyti greito ir brandaus tyliojo skaitymo įgūdžius.

Vyrauja garsiojo skaitymo teksto pašalinus sunkumus skaitymas (studentas iš anksto tam parengiamas), o tylijam skaitymui dažniau taikomas neparengto skaitymo variantas. Nepašalintų sunkumų arba iš dalies adaptuotas tekstas

šiuo atveju yra darbo objektas skaitant. Iš dalies adaptuoti tekstai skaitomi pradiniam darbo etape. Studentus reikia mokyti naudotis žodynu. Žinoma, kiekvieno žodžio nereikėtų ieškoti žodyne, tačiau kai kurie žodžiai turi būti greitai randami. Mes manome, kad nedidelių tekstų su žodynu tylusis skaitymas auditoriniame darbe turi turėti deramą, svarbią reikšmę. Jis nepagrįstai pamirštas. Neverstinio teksto supratimo vyraujanti tendencija neskatina tokio darbo. Reikia pabrėžti, kad būtino žodžio greitas suradimas žodyne netrukdo suprasti neverstinį tekstą. Taip pat neatmestina tikimybė, kad ateityje buvusiam studentui specialybės tekstą teks ne tik skaityti, bet ir versti.

Atsižvelgiant į tikslą, skaitymo nuostatas ir organizavimą mokomajame procese, tylusis skaitymas, kaip ir garsusis skaitymas, skirstomas į keletą rūšių. Pirmiausia tai būtų *ieškomasis skaitymas*. Garsiajam skaitymui ši skaitymo rūšis neturėjo daug reikšmės, nebuvo būdinga, o tyliai skaitant jam skiriama daugiau dėmesio. Studentai dažnai gauna užduotį perskaityti tekstą ir rasti informacijos, susijusios su konkrečiu dalyku ar procesu, aprašymą. Toliau šios užduotys tampa sudėtingesnės. Antra tyliojo skaitymo rūšis yra *apžvalginis skaitymas*. Jis yra išsamus skaitymo variantas. Savotiškas dalykas, atrodo, turėtų būti skaitymas „savo malonumui“. Viena iš mokomojo teksto skaitymo atmainų yra neauditorinis savarankiškas skaitymas, t. y. skaitymas savo poreikiams. Deja, taip būna ne visuomet. Kartais savarankiško skaitymo knyga būna ypač sunki, ir studentai greitai praranda domėjimąsi skaitymu. Dažnai šis savarankiškas skaitymas sunkinamas papildomomis analitinio pobūdžio užduotimis. Tai paverčia skaitymą itin sunkiu darbu.

Tylusis skaitymas yra pažintinio pobūdžio, todėl reikia daugiau tekstų. Dėl to skaitymas tampa intensyvus. Tylijam skaitymui neturėtų būti parenkami treniruotės (t. y. pratybų) pobūdžio tekstai, kurių gausu, kai skaitoma garsiai. Kontrolinis skaitymas, tyliojo skaitymo būdas, gali būti naudojamas skaitomo dalyko suvokimui nustatyti. Tylusis skaitymas teiktinas ir auditorijai, ir neauditorinio darbo metu.

Neauditoriniu skaitymu reikėtų siekti dviejų tikslų: 1) įtvirtinti auditorinio darbo metu išugdytus mokėjimus ir įgūdžius; 2) parengti studentą atlikti konkrečias užduotis auditorijoje. Neauditorinis skaitymas skiriasi skaitomų tekstų pobūdžiu: tekstų skaitymas iš vadovėlio, kurie vėliau skaitomi dar kartą auditorijoje, ir papildomos literatūros skaitymas. Vadovėlio tekstus skaityti kartais gali būti nuobodu, jeigu daug kartų skaitysime tą patį tekstą. Todėl reikia atidžiai stebėti, kad tekstas pagal galimybę būtų skaitomas neilgai, duodant vis naujas užduotis. Pvz., rasti teksto pagrindinę idėją, išskirti tekste konkrečius kalbos dalykus, išanalizuoti teksto dalis ir t. t.

Dar sunku pasakyti, kiek laiko reikėtų skirti namų skaitymui. Mūsų darbo patirtis parodė, kad nekalbinėje aukštojoje mokykloje savarankiškam skaitymui reikėtų skirti 6 valandas per savaitę. Tačiau ši reikalą dar dera rimtai ir nuodugniai ištirti.

Toliau būtų, kaip jau minėta, parengtas ir neparengtas skaitymas. Parengtas skaitymas eitų po išankstinio aiškinamojo darbo. Tai pasakytina apie teksto formaliąją pusę, turinį arba teksto skaitymo techniką. Šis variantas rekomenduotinas, jeigu tekstai yra neapdoroti. Tokiu atveju paprastai siekiama sintetinio teksto suvokimo ir jo neverstinio supratimo. Formalioji teksto pusė apima išankstinį susipažinimą su sunkesniais žodžiais ir posakiais bei gramatikos dalykais.

Parengiamąjį teksto skaitymo darbą studentai gali atlikti auditorijoje arba neauditorinio darbo metu gavę konkrečias užduotis. Šis darbas gali būti atliekamas dėstytojui vadovaujant.

Neparengtasis skaitymas. Šis variantas taikomas, kai studentai skaito adaptuotus tekstus. Neparengtasis skaitymas turi didelę reikšmę ugdant skaitymo įgūdžius. Jis padeda sukurti studentams realias darbo sąlygas, turinčias įtaką realiam bendravimo procesui ir jį skatinančias.

Analitinis ir sintetinis skaitymas. Tiek garsiai, tiek tyliai skaitant reikia suvokti tekstą ir jį išsąmoninti. Detalizuotas (t. y. analitinis) arba

vientisas (sintetinis) teksto suvokimas apima ir formaliąją teksto pusę, ir jo turinį. Psichologinė nuostata gali būti specialiai inicijuota arba atsirasti savaime (Ильина 1984: 42–54). Pvz., užsienio kalbos teksto skaitymas kartais savaime gali įgyti analitinį pobūdį dėl teksto ypatybių: sunkių gramatikos dalykų, turinio pobūdžio.

Vyrauja nuomonė, kad analitinis skaitymas yra viena iš darbo pakopų mokantis sintetiškai skaityti tekstą. Sintetinis skaitymas – priemonė išmokyti studentus skaityti ir suprasti tekstą jo neanalizuojant (Апремов 1978: 92–103).

Analitiniam skaitymui yra būdingos keturios pakopos. Pirmoji – skaitomo dalyko prasmės suvokimas. Tai realizuojama teksto vertimu į gimtąją kalbą arba jo atpasakojimu. Antroji – tai teksto suskirstymas į prasminius vienetų ir jo dalių supratimas, remiantis pirminiu teksto prasmės suvokimu. Trečioji – adekvataus teksto supratimo ir jo literatūrinio vertimo pakopa. Ketvirtoji – neverstinis teksto supratimas.

Ši keturių analitinio skaitymo pakopų samprata, deja, neviseiškai teoriškai tobula. Pirmą, analitinis skaitymas gali būti taikomas ir neverstinio teksto skaitymo pakopoje. Studentai, suprasdami tekstą be vertimo, kreipia dėmesį į kalbos formų įvairumą, išlaiko jas operatyviojoje atmintyje, kaip būna skaitant ir gimtąją kalbą. Antra vertus, paskutinis analitinio skaitymo etapas yra neverstinis. O šis jau yra sintetinis skaitymas. Analitinis skaitymas niekada nebūna be sintezės.

Sintetinio skaitymo įgūdžių ugdymas reikalauja intensyvaus savarankiško skaitymo, susijusio su teksto dalių analize auditorijoje.

Svarbus sintetinio skaitymo veiksnys yra pats tekstas. Jis turėtų būti informatyvus, turiningas, patrauklus studentams, atitikti jų amžiaus ypatumus. Sintetinio skaitymo tekstas turėtų būti lengvesnis, palyginti su analitinio skaitymo tekstais. Jis turėtų remtis žinoma gramatine medžiaga. Pradiniame darbo etape neturėtų būti daug nežinomos leksikos.

Daug reikšmės sintetiniams skaitymui turi poligrafinis apipavidalinimas. Iliustracijos

turėtų padėti suprasti tekstą. Mokymo etapuose sintetinio mokymo vieta ir atlikimo metodika turėtų būti modifikuota. Pradiniame etape sintetinį skaitymą pageidautina atlikti auditorijoje. Vėlesniais etapais – atvirkščiai. Prieš sintetinį skaitymą turėtų būti dėstytojo pokalbis – komentaras, kuris suformuotų studento psichologinę nuostatą ir domėjimąsi tekstu. Kontroliuodamas sintetinį skaitymą dėstytojas turėtų patikrinti teksto perskaitymo faktą, skaityto dalyko supratimo lygį.

Organizuojant sintetinį skaitymą, atliktinas kalbos dalykų, kurie yra bendri tiek visiems, tiek pavieniams studentams, aiškinimas.

Sintetinis skaitymas, pagrįstas gero darbo metodika, teikia daug medžiagos šnekamosios kalbos įgūdžiams ugdyti. Įvairioms darbo formų variacijoms su tekstu, siekiant išmokyti studentus šnekamosios kalbos, nemažai reikšmės turi kūrybinis dėstytojo darbas. Mūsų darbo patirtis parodė, kad gerokai našesnis ir sėkmingesnis darbas mokant skaityti būna tuomet, kai jau pradiniame darbo etape remiamasi savarankišku sintetiniu skaitymu, ypač kruopščiai atrenkant skaitomų tekstų medžiagą.

Ekstensyvus ir intensyvus, kursoris (mokomasis teksto skaitymas studijuojamąja kalba išsamiau jo nenagrinėjant) ir diskursorinis (protinis, sudarytas iš nuoseklios eilės loginių grandžių) skaitymas yra analitinio ir sintetinio skaitymo terminų sinonimai. Šie terminai dažniau vartojami užsienio šalių metodininkų darbuose.

Išvados

1. Skaitymas yra receptyvioji kalbinės veiklos rūšis ir viena iš svarbiausių kalbinės komunikacijos priemonių.
2. Skaitantysis tekstą skaito įvairiai. Tai priklauso nuo tikslo ir reikiamos informacijos pobūdžio, taip pat nuo teksto pobūdžio ir jo sunkumo.
3. Aprašyti teksto skaitymo būdai, teksto suvokimo ir įprasminimo formos yra priklausomi nuo teksto sandaros ir parengia teksto skaitymui ir adekvačiam supratimui.

4. Teksto skaitymą ir supratimą būtų galima apibendrinti trimis pagrindinėmis rūšimis: informaciniu, studijiniu ir apžvalginiu. Tyklusis, garsusis, parengtasis ir neparengtasis skaitymas, taip pat analitinis ir sintetinis, yra darbo formos su tekstu, kurios padeda realizuoti minėtasias tris skaitymo rūšis.
5. Kiekviena skaitymo rūšis ir skaitymo forma reikalauja adekvačios darbo metodikos ir tam reikalui tinkamų tekstų.

Literatūra

Mauzienė, L.; Velička A. 1997. „Mokymo skaityti užsienio kalba principai“, *Filologija* 5: 33–40.

Velička, A. 2002. „Skaitymas – receptyvioji kalbinės veiklos rūšis ir esminiai komponentai“, *Filologija* 10: 85–89.

Артемев, В. 1978. „Речевой поступок“, в кн.: *Преподавание иностранных языков. Теория и практика*. Москва: Наука, 92–103.

Ильина, В. 1984. „Особенности восприятия языка читаемого текста“, в кн.: *Ученые записки 1-го Московского государственного университета иностранных языков*, т. 8. Москва, 42–54.

DAS LESEN ALS SPRACHTÄTIGKEIT UND IHRE GRUNDZÜGE

Giedrė Knizikevičiūtė, Aleksandras Velička

Im Artikel wird das Lesensproblem an der technischen Hochschule behandelt. Aufgrund der methodischen Untersuchungen und der Arbeitserfahrung versuchen die Autoren das Lesenswesen als die Art der Sprachtätigkeit, seine Bestandteile und die Arbeitsmethodik zu analysieren. An der technischen Hochschule schenkt man dem Hauptobjekt des Lesens - dem Text besondere Aufmerksamkeit. Es wird die Struktur der Texte vom Standpunkt der Grammatik und des Textinhalts aus beschrieben. Im Beitrag werden die Formen und Methoden des Lesens als Mittel bei der Vorbereitung der Hauptarten des Lesens (Informations-, Studiums- und Übersichtslesen) betrachtet.

Schlüsselwörter: Studien und Analyse, der wissenschaftlichen Literatur, die Verallgemeinerung der Arbeit an Text, Modellierung der Tätigkeit der Lesens.

Įteikta 2006-04-20; priimta 2006-05-16